

Stan populacji oraz ochrona rybołowa *Pandion haliaetus* w województwie lubuskim w latach 2011-2017

Michał Bielewicz

Abstrakt. Populacja łęgowa rybołowa na obszarze województwa lubuskiego od lat podlega silnym fluktuacjom. W latach 2000-2008 jej wielkość oscylowała w granicach 8 par łęgowych, jednak w kolejnych latach liczebność kształtowała się na poziomie 2 par w roku 2011, 5 par w roku 2013, 3 par w roku 2015 oraz 6 par w roku 2017. Dodatkowo w różnych częściach regionu, rokrocznie rejestrowano do kilku stanowisk, na których obserwowano pojedyncze nieskojarzone w parę łęgową ptaki. Dotychczasowa niestabilność populacji jak dotąd uniemożliwia dokonanie precyzyjnej oceny stanu ochrony gatunku w skali województwa. Trudne pozostaje również ustalenie kierunku zmian ilościowych czy identyfikacja czynników odpowiedzialnych za jego niskie rozpowszechnienie. Nie ma jednak wątpliwości, że obecny stan populacji rybołowa w województwie lubuskim, klasyfikuje gatunek do grupy zwierząt, których utrzymanie w warunkach naturalnych w perspektywie długoterminowej może być trudne do zrealizowania. Celem pracy jest przedstawienie zarówno aktualnych danych o stanie populacji gatunku, jak również prezentacja podjętych przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim we współpracy z administracją Lasów Państwowych i pracownikami firmy energetycznej ENEA Operator, środków i działań z zakresu ochrony czynnej, opartych na wykorzystaniu metody stymulacji gniazdowej w celu poprawy stanu ochrony rybołowa w województwie lubuskim.

Słowa kluczowe: rybołów, liczebność i rozmieszczenie, ochrona czynna, platformy łęgowe, słupy wysokiego napięcia, województwo lubuskie

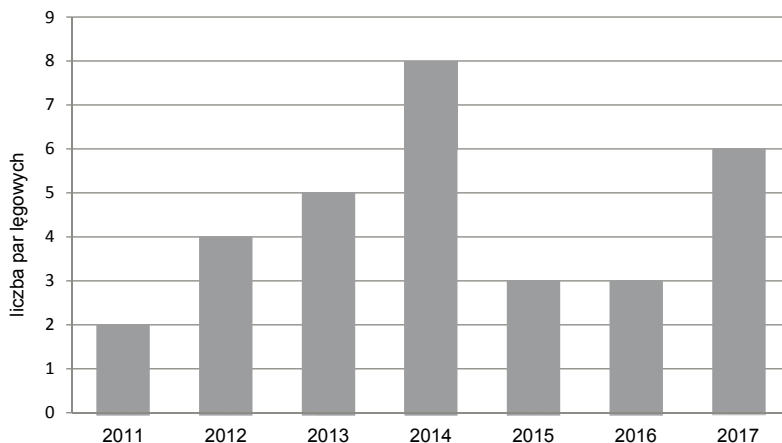
Abstract. Breeding population of Osprey *Pandion haliaetus* in lubuskie province in the years 2011-2017. Breeding population of Osprey *Pandion haliaetus* in lubuskie province has been subject to strong fluctuations for years. In the years 2000-2008 it is size was estimated as 8 breeding pairs, however in the following years, population number was 2 pairs in 2011, 5 pairs 2013, 3 pairs in 2015 and 6 pairs in 2017. Additionally in different parts of region, every year they were spotting of unpaired birds in several locations. So far, population instability makes it impossible to make a precise assessment of the conservation status of the species on the scale of the province. It is also difficult to determine the direction of quantitative changes or identify the factors responsible for its dissemination. There is no doubt, that the current state of the Osprey population in Lubuskie province, classifies the species into a group of animals whose survival in natural conditions in the long term can be difficult to achieve.

The aim of this work is to present both current date on the state of the Osprey population, as well as to present the actions taken within the framework of the Regional Direction for Environmental Protection in Gorzow Wielkopolski cooperate with the State Forests Administration and Enea Operator, to show the measures and actions of active protection of the species based on the use of the nest stimulation method in order to improve its protection status in Lubuskie province.

Keywords: The osprey, numbers and distribution, active protection, breeding platforms, electricity pylons, lubuskie province

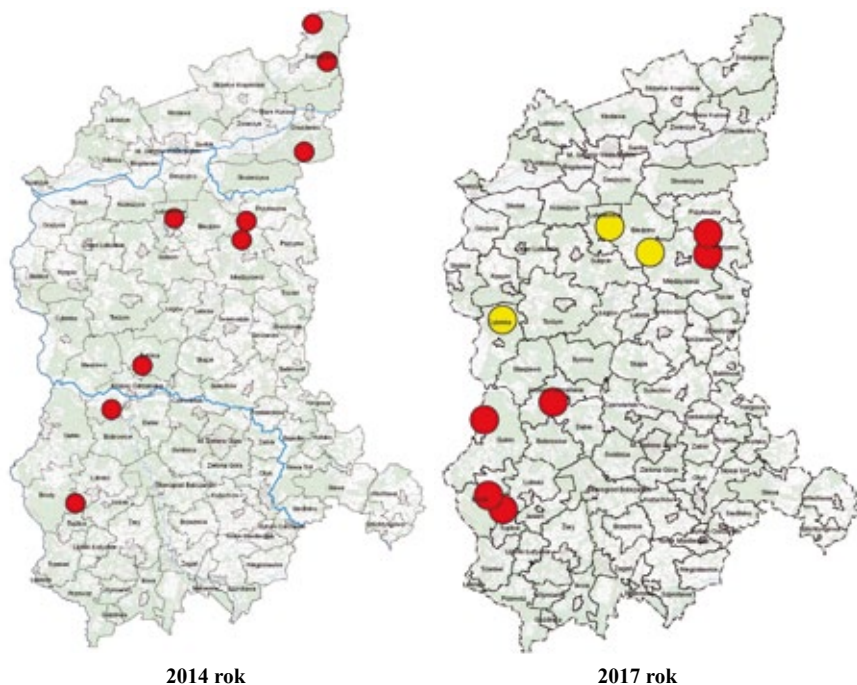
Liczebność i rozmieszczenie

Szczegółową analizę sytuacji rybołowa w województwie lubuskim w latach 2008-2014 przedstawiono na łamach publikacji pt.: „Ochrona rzadkich i zagrożonych gatunków ptaków szponiastych województwa lubuskiego” (Bielewicz 2014). Niestety optymistyczna sytuacja gatunku w latach 2011-2014 związana z jego stopniową odbudową do poziomu 8 par lęgowych, uległa znacznemu pogorszeniu w roku 2015. Odnotowany spadek do zaledwie 3 par lęgowych utrzymywał się także w roku 2016. Dopiero aktualne dane z 2017 roku powtórnie dokumentują poprawę stanu jego zachowania wraz ze wzrostem liczebności do poziomu 6 par lęgowych (ryc. 1).

Ryc. 1. Zmiany liczebności rybołowa *Pandion haliaetus* w województwie lubuskim w latach 2011-2017
Fig. 1. Changes in number of Osprey *Pandion haliaetus* in lubuskie province in 2011-2017

Dynamika zmian liczebności populacji rybołowa w poszczególnych latach kształtuje również zmiany zachodzące w obrębie jej rozmieszczenia w regionie (ryc. 2). W ostatnich latach areal lęgowy rybołowa wyraźnie przesunął się w kierunku części zachodniej i południowej województwa, przy jednoczesnym ograniczeniu jego występowania w części północnej. Zmiana ta jest o tyle istotna, że to właśnie północna część regionu uznawana była dotychczas za główną ostoję rybołowa na Ziemi Lubuskiej, gdzie najliczniej występował on na obszarze Puszczy Drawskiej oraz Puszczy Noteckiej (Mizera 2004, Mizera i in. 2007).

Ryc. 2. Rozmieszczenie populacji lęgowej rybołowa *Pandion haliaetus* w województwie lubuskim w roku 2014 i 2017 (kol. czerwony – para lęgowa z gniazdem; kol. żółty – pojedynczy terytorialny ptak z gniazdem)

Fig. 2. Distribution the population of Osprey in lubuskie province in years 2014 and 2017 (the colour red – breeding pair with the nest; the colour yellow – single bird with the nest)

W 2017 roku kluczowym obszarem specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, stanowiącym główną ostoję gniazdowania rybołowa w województwie lubuskim był obszar Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry PLB080005, gdzie gniazdowały 2 pary. Na pozostałych obszarach, w tym w szczególności w lubuskiej części obszaru Puszcza Notecka PLB300015 i Puszcza Barłinecka PLB080001, a także Lasów Puszczy nad Drawą PLB320016, gatunek ten w ogóle nie gniazdował.

Produktywność populacji

Efektywność lęgów w poszczególnych latach jest bardzo zmienna, ale w okresie 7 lat badań należy uznać, że utrzymuje ona poziom wyraźnie spadkowy. Nieco odmiennie wygląda jednak produkcja młodych. Liczba piskląt przeliczona na parę rozrodczą (ze znanym wynikiem lęgu) wynosiła w analizowanym okresie czasu od 0,67 do 3,0, a obserwowana tendencja wzrostowa w latach 2016-2017 może stanowić wyczekiwany symptom poprawy poziomu reprodukcji populacji w regionie. W analizowanym okresie czasu, dominowały lęgi złożone z dwóch piskląt (8 przypadków: 66,7%), nad lęgami trójpisklęcymi (4 przypadki: 33,3%), nie odnotowano lęgów jedno lub cztero pisklęcych. Łącznie w latach 2011-2017 lubuska populacja rybołowa wyprodukowała 28 młodych.

Ochrona czynna metodą stymulacji gniazdowej

Jedną z najbardziej rozpowszechnionych metod ochrony gatunków ptaków ukierunkowanych na wzrost ich liczebności jest stymulacja gniazdowa. Budowanie sztucznych gniazd, budek czy platform lęgowych znajduje uzasadnienie zarówno z punktu widzenia biologii zwierząt, jak również staje się kluczowym czynnikiem łagodzącym niekorzystne zmiany zachodzące w obrębie ich preferowanych siedlisk. W odniesieniu do ptaków drapieżnych, a zwłaszcza gatunków konserwatywnych ekologicznie i wąsko wyspecjalizowanych, sztuczne kreowanie miejsc gniazdowania staje się w praktyce jedyną szansą na odtworzenie ich populacji i zapewnienie dalszego funkcjonowania na określonym terenie. Rybołów jest pod tym względem gatunkiem modelowym, bowiem w większości państw Unii Europejskiej, gdzie realizowane są programy jego ochrony, budowa sztucznych miejsc lęgowych stanowi integralny i nieodzowny element ich realizacji (Anderwald 2006, Anderwald i in. 2014, Schmidt, Müller 2008, Dennis 2015).

Wdrażana w województwie lubuskim strategia ochrony rybołowa przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim zakładała również w znacznej części wykorzystanie metody budowy sztucznych platform lęgowych, jako kluczowego środka wsparcia rozwoju populacji gatunku w regionie (Bielewicz 2013). Jednak w odróżnieniu od dotychczas stosowanych rozwiązań w kraju, przyjęto w pierwszej kolejności konieczność montażu platform lęgowych na elementach przesyłu napowietrznych linii energetycznych. Co było bezpośrednim nawiązaniem do odnotowanego sukcesu w ochronie rybołowa w Niemczech przy wykorzystaniu analogicznej metody (Schmidt 2004, Mebs, Schmidt 2014), jak również faktu „zasilania” lubuskiej populacji ptakami pochodzącymi z obszaru wschodnich Niemiec (Południowski 2006).

Ochrona populacji „nadrzewnej”

W latach 2011-2017 Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim wspólnie z administracją 17 nadleśnictw, na terenie Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinie i Zielonej Górze, zleciła wykonanie wraz z montażem 48 sztucznych platform lęgowych na drzewach z przeznaczeniem specjalnie dla rybołowa (tab. 1).

Dodatkowo w tym samym okresie czasu, choć w innych lokalizacjach, wspierano również lokalne populacje puchacza *Bubo bubo* i bielika *Haliaeetus albicilla*, dla ochrony których także budowano specjalne konstrukcje gniazdowe.

Tab. 1. Wykaz sztucznych gniazd wybudowanych dla rybołowa *Pandion haliaetus*, puchacza *Bubo bubo* i bielika *Haliaeetus albicilla* w województwie lubuskim w latach 2011-2017

Table 1. List of artificial nests built for the Osprey, Eagle owl and White-tailed eagle in lubuskie province in years 2011 and 2017

Rok budowy platform łęgowych	Gatunek			Liczba nadleśnictw, na terenie których zamontowano platformy
	Rybołów	Puchacz	Bielik	
2011	2	1	2	17 jednostek, w tym: 14 z RDLP Szczecin i 3 z RDLP Zielona Góra
2012	20	–	–	
2013	9	5	–	
2014	5	5	–	
2015	8	3	–	
2016	1	–	1	
2017	3	–	–	
Suma	48	14	3	

Zdecydowana większość platform łęgowych budowana była w centralnej i północnej części województwa z uwagi na wysoką zasobność tych terenów w naturalne zbiorniki wód stojących pełniących funkcję potencjalnych żerowisk. Podstawowym gatunkiem drzewa, na którym montowano gniazda była sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*, a jedynie w kilku przypadkach świerk *Picea abies* i wyjątkowo jodła *Abies alba* (fot. 1). Dobierano zawsze drzewa stanowiące dominanty krajobrazowe, czyli górujące w danym środowisku nad otaczającym je drzewostanem i zlokalizowane w odległości do 1 km od akwenu stanowiącego potencjalne żerowisko. Z uwagi na brak drzew o odpowiednio ukształtowanych koronach (w wieku ≥ 150 lat), pod budowę platform łęgowych zazwyczaj wykorzystywano drzewa w wieku 100-120 lat, co wiązało się jednak z koniecznością silnej ingerencji w ich koronę, w celu jej odpowiedniego ukształtowania na potrzeby montażu gniazda.

Ochrona populacji „nasłupowej”

Pierwsze platformy łęgowe na słupach wysokiego napięcia w województwie lubuskim, zamontowane zostały w powiecie krośnieńskim w lutym 2015 roku, jako działanie o charakterze interwencyjnym związanym z odbudową naturalnego gniazda, które uległo zniszczeniu. Prawdziwym przełomem było jednak podpisanie formalnego porozumienia o współpracy w lutym 2016 roku pomiędzy Regionalną Dyрекcją Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim, a firmą ENEA Operator Sp. z o. o., które stanowiło podstawę do dalszego rozwijania przedmiotowej formy ochrony rybołowa zarówno w zakresie przestrzennym jak i ilościowym. Łącznie w okresie od lutego 2015 roku do sierpnia 2017 roku na terenie 6 powiatów województwa lubuskiego zamontowano 9 sztucznych platform łęgowych na słu-

Fot. 1. Przykładowe platformy lęgowe montowane na drzewach w celu ochrony rybołowa *Pandion haliaetus* w województwie lubuskim

Photo 1. Model breeding platforms installed on trees in the objective of protection of the Osprey in lubuskie province

pach energetycznych wysokiego napięcia (110 kV), których przeznaczeniem było wyłącznie wsparcie rozwoju populacji lęgowej rybołowa w regionie (ryc. 3).

Podstawowymi kryteriami doboru lokalizacji poszczególnych słupów pod budowę platform lęgowych analogicznie jak w przypadku drzew, były czynniki związane z ich wysokością i pełnieniem funkcji dominanty krajobrazowej, a także położenie z dala od siedzib ludzkich oraz możliwie bliską lokalizacją względem różnego typu zbiorników wodnych zapewniających preferowany przez rybołowa pokarm. W trakcie ustalania lokalizacji poszczególnych miejsc gniazdowych, preferowano miejsca o charakterze otwartym zagospodarowanym rolniczo lub wybierano obszary leśne, jednak zapewniające otwartą przestrzeń wokół słupów w postaci funkcjonujących upraw leśnych lub nieleśnych enklaw (fot. 2).

Integralną częścią programu ochrony czynnej rybołowa w województwie lubuskim, oprócz kontroli podstawowych parametrów stanu jego populacji, jest także monitoring podjętych działań ochronnych, w tym w szczególności wdrożonych środków wsparcia w postaci budowy platform lęgowych na drzewach oraz słupach energetycznych wysokiego napięcia. Niestety, choć dotychczas zebrane dane wyglądają dość optymistycznie, to jednak ze względów statystycznych nie pozwalają one obecnie na jednoznaczną ocenę porównawczą ich efektywności. Niemniej jednak, w perspektywie kilku najbliższych lat, dokonanie takiej analizy będzie ważnym elementem w kreowaniu dalszych kierunków rozwoju metod ochrony czynnej rybołowa, nie tylko w województwie lubuskim, ale również w całej Polsce zachodniej.

Fot. 2. Przykładowe platformy lęgowe montowane na słupach wysokiego napięcia w celu ochrony rybołowa *Pandion haliaetus* w województwie lubuskim

Photo 2. Model breeding platforms installed on the electricity pylons in the objective of protection of the osprey in lubuskie province

Podziękowania

Prezentowany w niniejszej pracy materiał stanowi efekt zaangażowania bardzo wielu osób na rzecz ochrony i zachowania populacji rybołowa na obszarze województwa lubuskiego. Wszystkim tym osobom należą się w tym miejscu szczególne podziękowania. Specjalne wyrazy uznania kieruję jednak do osób, bez pomocy których nie udałoby się wykonać tego zadania: Edyty Kowalczyk, Doroty Łukasik, Jakuba Pruchniewicza oraz Mariusza Urbana i Marcina Kaczmarka, a także pracowników Administracji Lasów Państwowych oraz firmy ENEA Operator Sp. z o. o. Bez wątplenia jednak wyjątkowe podziękowania należą się mojej żonie, za wieloletnie wsparcie i wspólne dzielenie pasji jaką jest ochrona ptaków drapieżnych.

Literatura

- Anderwald D. 2006. Rekonstrukcje gniazd naturalnych, budowa gniazd sztucznych dla ptaków szponiastych i sów leśnych. *Studia i Materiały*. CEPL, Rogów 11 (1): 201-214.
- Anderwald D., Przybyliński T., Zawadzka D. 2014. Podręcznik najlepszych praktyk ochrony ptaków szponiastych. CKPŚ. Warszawa.
- Bielewicz M. 2013. Regionalna strategia ochrony rybołowa *Pandion haliaetus* w województwie lubuskim. *Przegląd Przyrodniczy* XXIV, 3 (2013): s. 108-115. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Bielewicz M. 2014. Ochrona rzadkich i zagrożonych gatunków ptaków szponiastych województwa lubuskiego. RDOŚ Gorzów Wielkopolski.
- Dennis R. 2015. Draft recovery action plan for ospreys in Europe and the mediterranean region in particular. Strasbourg.

- Mebs T., Schmidt D. 2014. Die Greifvögel Europas, Nordafrikas und Vorderasiens. Biologie, Kennzeichen, Bestände. 2. Kosmos, Stuttgart.
- Mizera T. 2004. Rybołów *Pandion haliaetus* (L., 1758) Rybołów. W: Poradnik ochrony gatunków i siedlisk – siedliska przyrodnicze. Ministerstwo Środowiska: ss. 254-257.
- Mizera T., Rodziewicz M., Szymkiewicz M. 2007. Rybołów *Pandion haliaetus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenie ptaków lęgowych Polski 1985-2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań: 158-159.
- Południewski M. 2006. Rybołowy z obrączkami – wstępne wyniki pierwszych obserwacji i potrzeba rozwoju badań. W: Komitet Ochrony Orłów. Biuletyn nr 15.
- Schmidt D. 2004. Projekt Fischadler. NABU. Vogelschutzzentrum Mössingen.
- Schmidt D., i Müller J. 2008. Fischadler (*Pandion haliaetus*) und Forstwirtschaft. Ber. Vogelschutz 45: 61-69.

Michał Bielewicz

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
w Gorzowie Wielkopolskim
michal.bielewicz.gorzowwlp@rdos.gov.pl